

Az Orosz Állami Könyvtár* a digitalizáció útján

A TACIS és az OREL program

Sajó Andrea

Előzmények

Napjainkban egyre gyarapodik a digitális vagy digitalizálódó könyvtárak száma, az információs társadalom felé vezető út újabb és újabb igényeket támaszt a könyvtárakkal szemben. Korunk információ-centrikus szemléletmódja arra ösztönzi a könyvtárosokat, hogy a dokumentumok nyomtatott változata mellett egyre inkább előnyben részesítsék a digitális verziókat, s a felhasználókat ne csak katalógusrekordok segítségével próbálják tájékoztatni, hanem ennél sokkal többet adjanak: a teljes dokumentumot. Mindezt persze úgy, hogy az információtechnológia és a hálózat nyújtotta lehetőségeket maximálisan kihasználják, információforrásként, tudásbázisként funkcionáljanak – tértől és

időtől függetlenül –, s a jövő könyvtárához méltóan egyre nagyobb arányban bocsássanak felhasználóik rendelkezésére digitalizált dokumentumokat.

Az eddigi tapasztalatok szerint digitális könyvtár kialakításakor két eltérő, ám egymásra épülő szintet érdemes megkülönböztetnünk. Első lépésben újfajta – számítógéppel támogatott – környezetben szükséges biztosítanunk az információ rendszerezését és tárolását, vagyis az eddig katalóguscédulákon rögzített leírásokat – melyek többségükben nyomtatott dokumentumokhoz kapcsolódtak – rekordokká kell alakítanunk azzal a céllal, hogy a felhasználók az eddiginél rugalmasabb, kellemesebb és gyorsabb – tértől és időtől független – módon jussanak hozzá az őket érdeklő információkhoz,

* Az Orosz Állami Könyvtár nem azonos az Orosz Nemzeti Könyvtárral

mindezt egy könnyen kezelhető, széles körben elérhető, felhasználóbarát felületen keresztül. Ez az elektronikus katalógus azonban – bármennyire is szívesen tekintenénk annak – nem azonos a digitális könyvtárral, ez még csak az odavezető út egyik lépcsőfoka.

Második lépcsőben tovább kell mennünk a metaadatok biztosításának szintjénél, s következhet a dokumentumok teljes szövegének megjelenítése. Természetesen magasztos célunk érdekében sem fedkezhetünk meg a szerzői jogi törvényekben rögzített szabályokról, s ez bizony sok esetben gátat szab a digitális könyvtárak határtalan fejlődésének. Tekintettel kell lennünk továbbá arra is, hogy milyen digitalizálási szabvány mellett döntünk, hiszen ez nagymértékben befolyásolni fogja munkánk hosszú távú eredményességét.

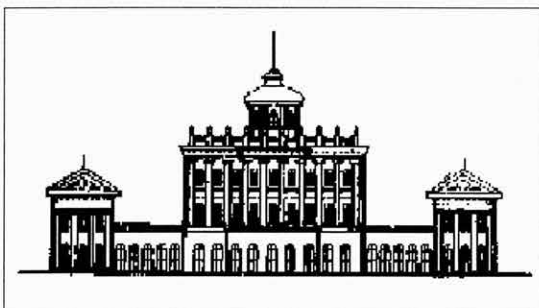
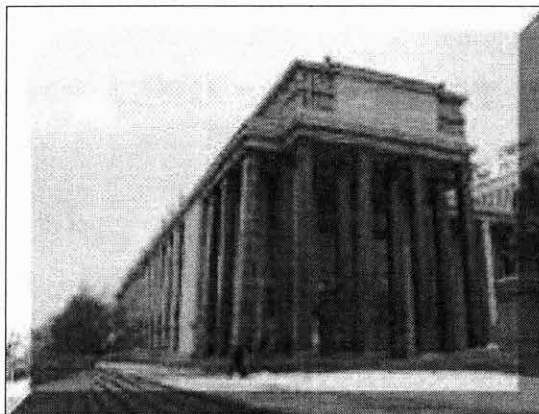
Az elmúlt évek alatt számos országban indult meg digitalizálási projekt, melyek közül legismertebbek talán az amerikaiak (New York Public Library, American Memory), de megemlíthetnénk pl. a Gallicát, s természetesen ide sorolható a Neumann-ház tevékenysége is.

A digitalizálásból Oroszország sem akart kimaradni, s 1998 decemberében beindították az Orosz Állami Könyvtári Információs Programot, melynek keretében hozzákezdtek az Orosz Állami Könyvtár (azelőtt Lenin Könyvtár, alapításakor Rumjancev Könyvtár) átalakításához.

Az Orosz Állami Könyvtár

Az Orosz Állami Könyvtár (OÁK) Európában az első, a világon pedig a második legnagyobb könyvtár. 1862. július 1-jén alapították, Moszkva első nyilvános könyvtáráként. Az OÁK az Orosz Föderáció legjelentősebb könyvtára, a nemzeti könyvtermés gyűjtőhelye és a tudományos kutatás centruma. A könyvtár állománya teljesen átfogó és univerzális, gyűjteményében 247–féle élő és holt nyelven íródott dokumentum található, a könyvnyomtatás

korai időszakától egészen napjainkig. Állománya több mint 42 millió kötet (összehasonlításként az Országos Széchényi Könyvtár állománya 7,5 millió), melyben ezernél több olyan ritka kézirat és felbecsülhetetlen értékű dokumentum is megtalálható, melyek nemcsak az oroszországi kultúra és tudomány szempontjából jelentősek, hanem részét képezik a világ kulturális örökségének is (kézirategyűjteménye a VI. századig nyúlik vissza).

A könyvtár nemcsak a hazai és nemzetközi kutatási közösségeket szolgálja ki, hanem ellátja egy közművelődési könyvtár funkcióit is. Napi statisztikája szinte ijesztő és hihetetlen:

- 🌀 220 új felhasználó
- 🌀 5200 látogató az olvasótermekben
- 🌀 1400 újonnan beszerzett dokumentum
- 🌀 38.000 kikölcsönzött kötet.

Könyvtárközi csereprogram keretében mintegy 100 ország könyvtárával és egyetemével működik együtt, melynek eredményeként olvasói taborát 2500 Oroszországon kívüli felhasználó is gyarapítja.

Az OÁK az ország legnagyobb könyvtártudományi és bibliográfiai kutató intézménye, az ott dolgozó 3000 munkatárs nagy része magas szintű könyvtáros ismeretekkel rendelkező szakember.

Az utóbbi tíz évben számos kezdeményezés indult a könyvtár számítógépesítésére, sajnos azonban – pénzügyi források hiányában – egyik sem eredményez(het)ett tökéletes megoldást. 1997 elején az OÁK munkatársai – a modernizációs terv részeként – készítettek egy javaslatot a könyvtár automatizálására és az információtechnológia bevezetésére, melyet benyújtottak a TACIS¹-nak. A TACIS válasza kedvező volt, s az OÁK 18 hónapra támogatást kapott könyvtári munkafolyamatainak modernizációjához, állományának feldolgozásához.

A TACIS program

Az UNESCO nagyvonalú támogatásával tehát a könyvtár egy korszerűsítési program, nevezetesen az

Information TACIS Project² (továbbiakban TACIS) résztvevője lett másfél évre. A program célja, hogy támogassa az Orosz Állami Könyvtár modernizációját, s az OÁK hagyományos könyvtárból olyan digitális könyvtárrá váljon, mely alkalmas az orosz lakosság növekvő információszükségletének kielégítésére. A korszerűsítés legfontosabb célkitűzése egy modern infrastruktúra kiépítése az információszolgáltatási tevékenység támogatásához, valamint az információtechnológia alkalmazásának beépítése a mindennapos gyakorlatba, melynek segítségével „életre kelthető” a nemzeti könyvtárban található hatalmas információmennyiség, s az oroszországi, valamint a nemzetközi felhasználók egyaránt hozzá-

férhetnek a tudományos és kutató közösség számára értékes könyvtári gyűjteményéhez.

A támogatási program keretében a TACIS a projektet 1.000.000 euróval támogatta, az alábbi területeken:

- Hardver-szoftverbeszerzés (szerver, adatbázis, projektmenedzselő szoftver, PC-k, hálózat)
- Technikai szakértelem, szakvélemény (kiválasztásban, bevezetésben, alkalmazásban)
- Adminisztráció, menedzsment és tervezés
- Fenntarthatóság (üzleti tervezés megtanítása)
- Publicitás (cikkek, sajtótájékoztatók, PR stb.)

A modernizációs program előkészítésének keretében az Európai Unió könyvtártudományi specialista látogatást tettek az OÁK-ban, és a könyvtár munkatársaival együtt elkezdtek kidolgozni az ajánlatok feltételeit. A tender 1997 végén kiírásra került, s 1998 októberében kiválasztották a győztest, a British Council által vezetett konzorciumot, melynek tagjai a British Council mellett a Skót Nemzeti Könyvtár és a francia Jouve SA voltak. 1998 decemberében megkezdődött a program implementálása. Az első két hónapban az EU és az OÁK közös csapata széles körű analízist végzett, melynek alapján kialakították a működési tervet. Elemzésükben a következő témakörökre tértek ki:

- A felhasználói igények elemzése, a jelenlegi infrastruktúra és információszolgáltatás állapotának vizsgálata, valamint a könyvtárhasználók jövőbeni igényeinek felmérése (a várható szociális és kulturális változások tükrében).
- A dokumentumfeldolgozás elemzése, beleértve a hagyományos könyvtári katalógus konverziós folyamatának megtervezését, valamint egy integrált könyvtári rendszer szerkezeti felépítésének és funkcióinak meghatározása, a működtetéséhez szükséges szervezeti struktúra és működési rend specifikálásával együtt.
- Üzleti stratégia és terv kidolgozása a kulcsfontosságú könyvtári szolgáltatások iránti piaci igények elemzése alapján.

- Kísérleti (pilot) program lefuttatása, beleértve egy helyi hálózati (LAN) modell tervezését, valamint egy integrált könyvtári rendszer tervezését, beszerzését és installálását.

A kísérleti programot úgy tervezték, hogy megfelelően egy számítógépes könyvtári rendszerrel szemben támasztott valamennyi fontos követelménynek, a következő elemekkel:

- a helyi hálózat integrálhatósága más OÁK hálózatokkal
- egy integrált könyvtári rendszer műszaki specifikációja, telepítése és teszteszabása
- egy metodológiai modell kialakítása, mely a kísérleti program időtartama alatt mintegy 10.000 katalóguskártya betöltését végzi el retrospektív konverzióban
- a géppel olvasható adatok konverziója az OÁK „MEKA” rendszeréből az új OPAC -ba

A nyílt tenderezési eljárás során az ALEPH 500 került ki győztesen, mely mögött nagy nemzetközi és hazai szállítók álltak. Az EU és az OÁK szakértőinek, valamint más hazai specialistáknak a bevonásával tartott számos tárgyalás alapján felvázolták a műszaki specifikációt. A szoftver működésével kapcsolatban – az eredeti megvalósítási tanulmány alapján – csak azokat a reálisan megvalósítható igényeket fogalmazták meg, melyek a kísérleti program idő- és költségvetési határain belül elérhetőnek tűntek.

1999 novemberében megtörtént a szerződés aláírása, s az Ex Libris, valamint az OÁK munkatársainak szoros együttműködésével kezdetét vette egy intenzív oktatási, fordítási és adatkonverziós program, valamint megtörtént a képernyők tesztelésére szabása is. A feltöltés ideje alatt az OPAC összes funkciója folyamatos vizsgálat és finomítás alatt állt.

Elkészült és tesztelésre került az a szoftver is, mely a korábbi adatbázisban lévő adatok konvertálására szolgált. A konverzió érdekessége az volt, hogy – eltekintve más nemzeti könyvtárakkal – a hazai fejlesztésű OÁK MARC rekordformátum helyett a US

MARC-ot részesítették előnyben, s a korábbi formátumot erre alakították át.

18 hónappal később, a program végére, azaz 2000 júniusára számos célkitűzés megvalósult:

- Elkészült egy új PC LAN (korszerű kábelezéssel) a személyzet és a felhasználók számára, valamint egy tervezet az OÁK LAN globális architektúrájára, amely alkalmas lesz a további fejlesztésekre is.
- Üzembe helyeztek 45 új számítógépet az újonnan helyreállított OPAC teremben – a személyzet és a felhasználók számára.
- Elkészült az OÁK rendszermenedzsment- és hálózatműködtetési központ, amely helyet ad az új Sun szervernek.
- Megtörtént az ALEPH 500 implementálása és telepítése, tesztelésre szabva az orosz nyelvet beszélők igényeihez (beleértve a kiterjesztett cirill karakterkészlet kezelését), s elkészült mind a dokumentációk, mind a HELP képernyők teljes fordítása, valamint a GUI kliens modulok és az orosz nyelvhez illeszkedő web interfész.
- Elkészült egy konverziós modell az OÁK katalógusokhoz (kártyás és géppel olvashatókhoz egyaránt).
- Konvertálásra kerültek az orosz írók 19. századi katalógusának rekordjai.
- A korábbi OÁK adatbázis konverziójának eredményeként feltöltésre került az ALEPH OPAC, mely jelenleg mintegy 500.000 bibliográfiai rekordot tartalmaz, s mind az intraneten, mind az interneten elérhető.

A képzés érdekében a TACIS finanszírozott két szakmai tanulmányutat is (Angliába és Franciaországba), valamint fedezte az Orosz Állami Könyvtár által 2000. áprilisában szervezett nemzetközi konferenciát, melyen a résztvevők a digitális könyvtárakkal kapcsolatos releváns témaköröket vitatták meg.

A projekt során természetesen számos – rendkívül szerteágazó – probléma is felmerült. Egyrészt a problémát jelentett a TACIS kikötése, melynek ér-

telmében eszközökre maximum a rendelkezésre álló keret 20%-a volt felhasználható, másrésről a projekt elején igen nagy volt a résztvevők szkepticizmusa az ellátással kapcsolatban, s nem utolsósorban rettenetesen nehezítette a dolgokat a személyzet tapasztalatlansága. Ami azonban majdnem lehetetlenné tette a feladatok megkezdését, az az infrastruktúra hiánya (eleinte a projekt munkájához sem volt megfelelő hálózat), valamint a rendelkezésre álló technikai eszközök elavultsága volt.

Nem csak ez jelentett azonban gondot. A nyugati szoftverszállítók számára – a többéves bizonytalanság, az általános forráshiány, valamint a többször kútba esett korábbi kezdeményezések miatt – az orosz piac kis ponttá vált, melyért nem érdemes küzdeni, hiszen úgyszincs kereslet a könyvtári szoftverekre.

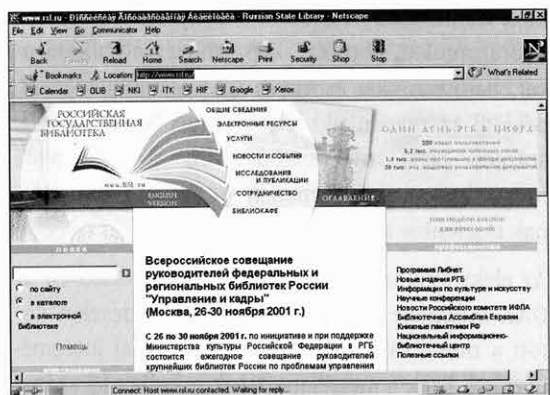
Mindezek ismeretében még látványosabbnak tűnik az elért eredmény, hiszen a projekt végére lerakták a jövő fejlesztésének alapjait, kiépítették az infrastruktúrát, létrehozták az internet-kapcsolatot, bevették a köztudatba az üzleti terv, a marketing, a menedzsment fogalmát és stratégiáját, s nem utolsósorban folyamatos továbbképzésekkel jelentősen növelték a képzett szakemberek számát és tudását.

A munka azonban nem ért véget a projekt lezárásával, hiszen minden résztvevő tisztában van azzal, hogy hamarosan sor kerül a folytatásra, az ALEPH 500 legújabb verziójában megjelenő modulok bevezetésére. Az elektronikus katalógus felépítése után pedig következhet a második lépcső, a valódi digitális könyvtár kialakítása – a könyvtári állományban meglévő dokumentumok teljes szövegű szolgáltatása.

Kritikai észrevételek, problémák

Az orosz digitalizálási projektek megvalósításakor alapvető problémaként jelentkezik a latintól eltérő cirill betűkészlet. A probléma megoldása annál is nehezebb, mivel a digitalizálásban jártas és előttük járó (európai, amerikai) könyvtárak ilyen problémával nem kerültek szembe, tehát nincs ilyen irá-

nyú tapasztalatuk. A latintól eltérő betűk megjelenésével már a számítógépek megjelenése óta problémák vannak, melyek ugyan az ékezetes – de alapvetően latin – betűk esetében rendeződni látszanak, a cirill betűk esetében azonban ez nem ilyen egyszerű. Ezeknek a karaktereknek a megjelenítésére az internet sem áll még készen, hiszen sok esetben csak olvashatatlan betűrengeteg töltődik le, ami lehetetlenné teszi az oldalak használatát, s kellőképpen bosszantja a felhasználót. Ez a jelenség Oroszországban fordítottan jelenik meg, ott a cirill betűk látszanak helyesen, de jaj annak, aki bármilyen ékezetes betűt szeretne megjeleníteni. Úgy tűnik, nem létezik univerzális megoldás a karakterkészletek „békés egymás mellett élésére”, s ha ez így van, akkor igen távolinak tűnik a digitális könyvtárak tétől független, korlátlan használata, legalábbis a „renitens” nemzetek polgárai számára. Gyakorlati tapasztalatom az volt, hogy az Orosz Állami Könyvtár weboldala tíz próbálkozásból jó, ha egyszer megjelent hibátlanul, s a letöltés akkor is hosszú óráknak tűnt, volt viszont olyan nap, amikor minden próbálkozás csődöt mondott, s lehetetlenség volt hozzáférni a laphoz. Így pedig hiába minden jóakarát, ha a digitális könyvtár elveszti tétől és időtől független jellegét, s csak az országhatáron belül használható.²

Az Orosz Állami Könyvtár nyitólapjának általános megjelenése

AZ OREL PROGRAM

Az OREL program általános bemutatása

Az Orosz Állami Könyvtár (OÁK) – a TACIS program sikeres lezárása után újabb terület meghódítására készült, s a modern könyvtárak nyomdokán haladva hozzálátott egy korszerű, nyilvános digitális könyvtár felépítéséhez. Terveinek megvalósítása érdekében kísérleti programot indított, melynek az OREL nevet adta (OREL = Open Russian Electronic Library, Nyilvános Orosz Elektronikus Könyvtár). A projekt elsődleges célja az Orosz Állami Könyvtár felbecsülhetetlenül gazdag állományának feltárása, digitalizálása, valamint az orosz nyelvű digitális dokumentumok megőrzése volt. A feldolgozás során az elektronikus könyvtárba nemcsak a digitális szövegek kerültek be, hanem a képi, a hangzó, valamint a video anyagok is.

Az OREL nem zárt programként működik, céljai elérése érdekében nyitott az együttműködésre bármilyen állami és társadalmi intézménnyel, szervezettel, magánszeméllyel, melynek célja, hogy a hálózat oroszországi részét teljes értékű, orosz nyelvű irodalommal töltsse fel, s elkészítse ezeknek az értékes műveknek a digitalizált változatait. A feladat megvalósítása érdekében az OREL felajánlotta a feldolgozáshoz a saját állományában lévő dokumentumok elektronikus változatait: könyveket, cikkeket, referátumokat, kottákat, képzőművészeti alkotásokat, haditechnikai és egyéb OÁK-gyűjteményeket, például az egyedülálló jelentőséggel bíró XV–XVI. századi cirill nyomdaművészeti gyűjteményét, melynek összegyűjtésében több európai könyvtárnak is jelentős szerepe volt.

Az elektronikus könyvtár fejlesztése érdekében az OÁK különféle együttműködési szerződéseket kötött a moszkvai és a vidéki felsőoktatási intézményekkel. Ezek a megállapodások mindkét fél számára hasznosnak bizonyultak, hiszen egyrészt az olvasók térítésmentesen férhetnek hozzá az oktatás so-

rán nélkülözhetetlen információkhoz, másrészt az oktatási intézmények diákjai elvégzik a dokumentumok szkennelését, s elkészítik a művek elektronikus változatait. Újabb nagy kedvezmény, hogy az elektronikus változatért cserébe az oktatási intézmény megkapja a feldolgozott mű 11. (nyomtatott) példányát, melyet állományba vehet.

A prioritásokat, valamint a nyilvános orosz digitális könyvtárba elsőként bekerülő elektronikus dokumentumok körét az orosz kultúra felbecsülhetetlen szellemi értékeinek figyelembe vételével határozták meg (mind irodalmi, mind képzőművészeti, mind pedig a zenei téren).

Ugyancsak fontos célja a projektnek, hogy az orosz olvasók számára biztosítsa a hozzáférést az orosz klasszikus irodalom legfontosabb műveinek elektronikus változatához, melyeket azoknak az európai könyvtáraknak a közreműködésével gyűjtöttek össze, melyek nagyra értékelik az orosz irodalmat.

Az OÁK elektronikus könyvtárának feltöltésében az alábbi forrásokra támaszkodhattak:

- ☉ *Az OREL programban résztvevő amatőr kezdeményezésű elektronikus könyvtárak anyagaira.* Ezek a weboldalak másolatban felkerültek az OÁK szerverére, azzal a nem titkolt céllal, hogy így állítsanak emléket az oroszországi digitális könyvtár hőskorszakának. Ezek az oldalakon többnyire a hálózaton összegyűjtött orosz klasszikus irodalom legismertebb művei találhatóak, melyekről azonban tudnunk kell, hogy nem mindig tükrözik a hivatalos (kritikai) szöveget.
- ☉ A „ZAO Elektronikus Könyv” megállapodást kötött az OÁK-val a könyvtár egyes állományegységeinek digitalizálására. Az együttműködés keretében az elkészített elektronikus változatokat az OÁK munkatársai kapták meg további feldolgozás céljára. A dokumentumok feletti jogokkal a könyvtár rendelkezik, azzal a korlátozással, hogy azokat kizárólag olvasói használatra, saját falain belül szolgáltathatja.

☉ Az „Orosz Futár”

Ez a futárszolgálat – mely a dokumentumok elektronikus szállítását kezeli – minden elküldött anyag másolatát megőrzi, s ezeket köteles átadni az OÁK elektronikus könyvtárának. Ezek a dokumentumok is bekerülnek az OREL-be, s a feldolgozás során kiegészülnek bibliográfiai adatokkal is.

☉ Forrásként kerültek felhasználásra az OÁK munkatársai által összeállított *bibliográfiai jellegű anyagok* is, melyek azonban csak belső felhasználók számára nyilvánosak, s csak jelszó megadása után hozzáférhetőek.

☉ A tervek szerint szintén bekerülnek majd az elektronikus könyvtárba az *OREL-lel közös projektek* eredményei

☉ A „*Találkozás a határon*” projekt anyagai még csak a könyvtár belső hálózatán keresztül hozzáférhetőek, a nyilvános hozzáféréshez további munkálatokra, valamint megfelelő anyagi háttérre lenne szükség.

☉ Az „*Oroszország emlékei*” projekt munkálatainak eredménye az ószláv könyvek elektronikus változata, melyek már jelenleg is bárki számára hozzáférhető az OREL oldalain.

☉ A monográfiák elektronikus változatait – az Orosz Állami Könyvtárral való megállapodás alapján – főleg a felsőoktatási intézmények hozták létre, majd átadták az OÁK-nek. Ezek többnyire olyan dokumentumok voltak, melyek a felsőoktatás folyamatában nélkülözhetetlenek.

☉ Ugyancsak bekerülnek az OREL-be azok a dokumentumok, melyeket maga a szerző ad át az OÁK-nak azzal a céllal, hogy az elektronikus könyvtári oldalain megjelentesse. A bekerülés feltétele, hogy a dokumentum a könyvtári állomány része legyen, és szerepeljen annak katalógusában.

☉ ED (könyvek, referátumok, térképek, képeslapok elektronikus változatai), melyek bekerültek az adatbázisokba, s melyek szerepelnek a „Könyvtár 2000” programban. Az OREL nyitólapján – szerzők szerinti betűrendben – megtalálhatók és megtekinthetők a feldolgozott könyvek. A gyakorlat is azt mutatta, hogy az ilyen listák igen hasznosnak bizonyulnak kevés számú dokumentum esetén, hiszen a „Könyvtár 2000”-t indító Java applet használata modemes összeköttetéskor igen nehézkes és lassú. Meglehet azonban, hogy a program további fejlesztése szükségtelenné teszi a szerzői mutatók további vezetését.

A „Könyvtár 2000” szoftver lehetőséget ad arra, hogy egy közös képernyőfelületen keresztül egyszerre több katalógusban is kereshessünk, megjeleníthessük a feltárt dokumentumok metaadatait, majd egy kattintással a teljes szöveget, képet is. Az OÁK munkatársai a könyvek feldolgozása során arra törekedtek, hogy az elektronikus változat és a nyomtatott formátum közötti azonosságot megteremtsek. Abban az esetben, ha a dokumentumban lévő képanyagoknak jelentőségük van a látottak értelmezésekor, esetleg a tudományos irodalomban fontos szerepet betöltő képletek kerülnek be, vagy csak egyszerűen a gyerekek számára a tanulást megkönnyítő rajz jelenik meg, az illusztrációkat a könyv belső részeiben helyezik el.

Az OREL-ben megjelenő elektronikus dokumentumok többsége HTML és PDF formátumú, tehát némiképp hasonlít az eredeti dokumentumra, de a kényelmi szempontok miatt nagyon sok esetben megkapták a TXT formátumú alakot.

A térképek és albumok nagy részénél arra törekedtek, hogy a digitális változat alapján a felhasználó maga elé tudja képzelni a könyvtárban található eredeti példányok minőségét. Ezekről a képekről az olvasók térítésmentesen kaphatnak nagy felbontású másolatokat a könyvtárban, ill. módjukban áll jelszó megadása ellenében a weboldalról letölteni,

vagy saját gépükre FTP-vel átvinni, (természetesen csak előzetes megállapodás, valamint a könyvtári adminisztráció lebonyolítása után).

Az OREL program nagy hangsúlyt fektet arra, hogy támogassa a fiatal szerzők internetes megjelenését, így a kortárs szerzők műveit – megállapodás alapján – folyamatosan teszik fel a világhálóra.

Jelenleg az OREL keretében dolgozó könyvtárak gondoskodnak arról, hogy a különféle Nobel-díjas (fizikai, kémiai, irodalmi, közgazdaságtudományi, élettani, orvostudományi és béke) tudósok munkái nyilvánosan hozzáférhetőek legyenek.

Az elektronikus könyvtár működésének és építésének jogi háttérét a következő három jogszabály biztosítja: Törvény az információról; Törvény a könyvtárakról; Törvény a szerzői jogokról.

Sajnos, azonban e törvények rendelkezései sok esetben ellentmondanak egymásnak. Az OREL vezetői a szerzői jogokról úgy vélekednek, hogy a hálózatról letölthető dokumentumok esetén ezen jogok betartásáért vagy azok megsértéséért felelősséget a digitális könyvtár összeállítójának, ill. kiadójának kell vállalnia.

Az OREL-projekt nyitólapja

Az OREL oldalak bemutatása: <http://orel.rsl.ru>

Általános benyomások

A weboldal megjelenésében és színösszeállításában első pillantásra kellemesnek, egyszerűnek, áttekinthetőnek látszik. Az első zavaró apróság a fejlécben keveredő angol és orosz szöveg, ami azért is érthetetlen, mert az oldalnak jelenleg még nincs angol változata, tehát az oroszul nem tudó látogató a projekt címén és a könyvtár nevén kívül semmit sem tud meg az OREL-ről.

A második zavaró apróság akkor tűnik elő, amikor a piros linkek meglátogatott változata halvány rózsaszínűvé fakul, s szinte az olvashatatlanság érzését kelti.

A weboldal tanulmányozása közben az volt az érzésem, hogy előre összeállították a különböző részterületeken feldolgozandó művek listáját, hiszen ezek a felsorolások láthatóak az oldalakon, noha az ott szereplő tételek némelyike (esetenként nagyobbik része) még nem működik linkként, nincs mögötte a teljes szöveg.

A weboldal szerkezetét tekintve három részre osztható, középen a projekttel kapcsolatos legfontosabb ismertető anyag, jobb és bal oldalon pedig egyéb kiemelt funkciók találhatók, melyek az alábbiak:

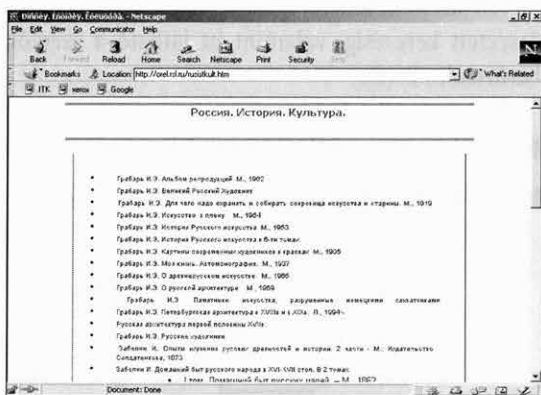
A „Prioritások” menü

Bal oldalon, legfelül az OREL-ben feldolgozásra szánt, ún. prioritást élvező területek kerültek felsorolásra:

- 📍 Oroszország. Történelem és kultúra
- 📍 Moszkva. Történelem és kultúra
- 📍 Tankönyvek
- 📍 Bibliográfiák és könyvtári anyagok (még nem működik)
- 📍 Szótárak

A linkek mögött hosszú, tájékoztató jellegű listák találhatók, melyek a területhez tartozó és feldolgo-

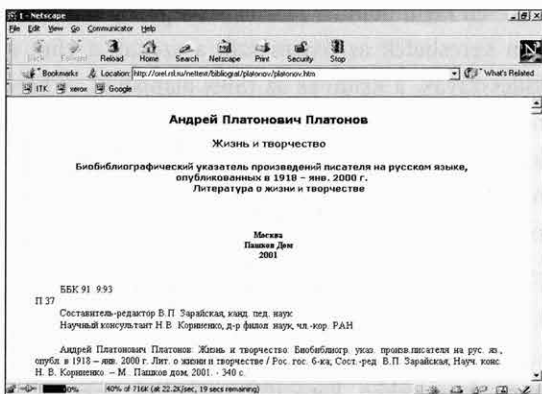
zásra szánt dokumentumok sorát tartalmazzák, egyéb funkciójuk – legalábbis jelenleg – nincs. A tankönyvek listája meglehetősen szegényes, csak néhány középiskolai tankönyv címe látható itt, így ez a rész teljességgel használhatatlan. Meglepetés csak a szótáraknál ér, ahol mintegy 10 működő linket találok, melyek kattintásra különböző orosz oldalakra visznek el, ezeknek azonban semmi közük az Orosz Állami Könyvtárhoz.

Oroszország. Történelem, kultúra

Az OÁK kiadványai

Ez a rész tartalmazza az Orosz Állami Könyvtár által összeállított hét bibliográfiát, melyek a tesztelés során többé-kevésbé teljes szöveggel megjelentek.

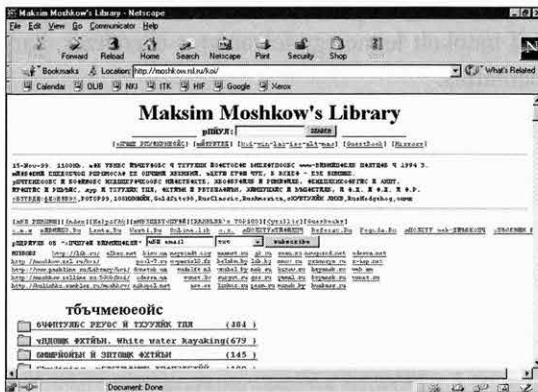

A Platonov bibliográfia teljes szövege

Volt azonban olyan is, amelyik egy teljesen érthetetlen hibáüzenettel hátrította el a kérést, majd visszaküldött a nyitólapra. Az IFLA Értesítő – ami ugyancsak szerepel – még nem működik.

Tükrök

Az OÁK munkatársai fontosnak tartották, hogy felhívják a látogatók figyelmét az egyéni kezdeményezésű digitalizálási munkálatokra. Az URL címekből is látható, hogy ezeknek az állományoknak az Orosz Állami Könyvtár szervere adott otthont. Megtalálhatóak itt számítástechnikai, filozófiai és hittudományi anyagok, de elérhető innen a Makszim Moskov Könyvtár digitális állománya is (bár a felülete inkább gopher-változatra emlékeztet). Mint azt a projekt ismertetésekor már említettem, ezeknek a honlapoknak az anyagai megtalálhatók a feldolgozott művek között, a szerzői betűrendes részben.

A Makszim Moskov Könyvtár nyitólapja

Internet források

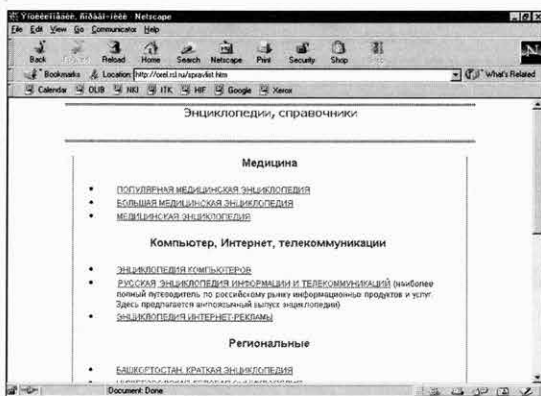
Internet forrásként az OÁK munkatársai az alábbiakat tartották fontosnak:

- ☉ időszaki kiadványok
- ☉ zsebkönyvek és enciklopédiák
- ☉ elektronikus könyvtárak.

A felsorolt részekből jelenleg még csak a zsebkönyvek, enciklopédiák érhetők el, a többről semmit nem lehet tudni. Valószínűnek tartom, hogy az időszaki kiadványok cím az orosz nyelvű elektronikus folyóiratokat fedi majd, az elektronikus könyvtárak pedig a hazai és – remélhetőleg – nemzetközi nagy könyvtárak on-line katalógusaira mutatnak. Ez azonban – információ híján – még csak találgatás. A zsebkönyveket, enciklopédiákat jelenleg négy témakörbe sorolták:

- 🌀 orvostudomány
- 🌀 informatika + internet + távközlés
- 🌀 regionális dokumentumok
- 🌀 egyéb.

Az itt szereplő mintegy 8 szakirányú és 13 egyéb dokumentum külső internet oldalakra vezet, melyeken többségében valóban megtalálható a hivatkozott anyag. Természetesen itt is van olyan, ami csak hibáüzenetet küld, s noha ez nem feltétlenül az OÁK hibája, ilyen minimális mennyiségű anyagnál indokolt lenne egy folyamatos ellenőrzés, karbantartás.

Zsebkönyvek, enciklopédiák

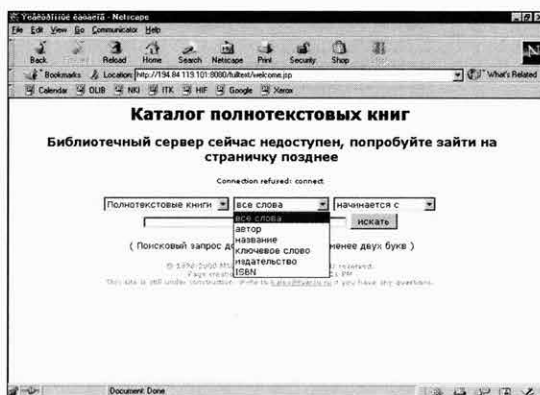
A projektről szóló dokumentumok

Sajnos, nem elérhetőek, csupán két cím látható, pedig szívesen elolvastam volna, hogy melyek a szerződéskötés szabályai, és milyen elvek alapján

kerülhetnek be a dokumentumok a digitális könyvtárba. Ugyancsak érdekes lett volna a szerzőkkel és a különféle szervezetekkel való beszélgetések anyaga... Talán majd később, amikor teljes lesz az OREL-oldal, erre is lesz lehetőség.

Némi csalódás után vizsgáljuk most meg, milyen lehetőségeket rejt még az OÁK digitális könyvtári projektje. Jobb oldalon végre kezdem otthon érezni magam: a „Teljes szöveg” cím alatt található a különféle keresési lehetőségek, egyszerű kereséstől az összetett keresésig, valamint itt látható a szerzők betűrendes listája.

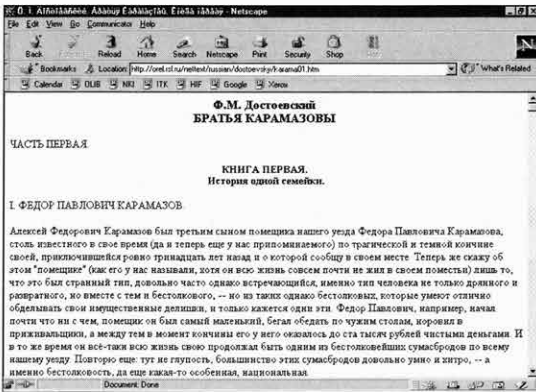
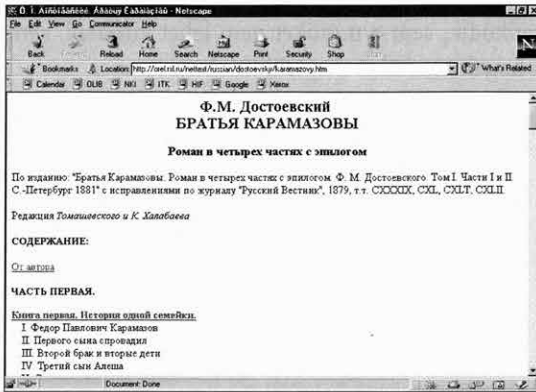
Keresés

Teljes szövegű könyvek katalógusa

Az első legördülő mező a „teljes szövegű könyvek”-en kívül nem ad más lehetőséget, a másodikban kereshetek az összes szó, a szerző, a cím, a kulcsszavak, a kiadó és az ISBN alapján is. A harmadik paraméterben megadható, hogy a keresett kifejezés hol szerepeljen: elején vagy a végén, bárhol előfordulhat vagy pontosan így kell benne lennie a rekordban.

Felhívják a figyelmünket arra a szabályra is, hogy a keresőkérdés nem lehet kevesebb két betűnél. Ebből következően sajnos nincs lehetőségünk arra, hogy kérdéseken keresztül próbáljuk megtudni, hány rekordot tartalmaz az adatbázis. A keresésnél

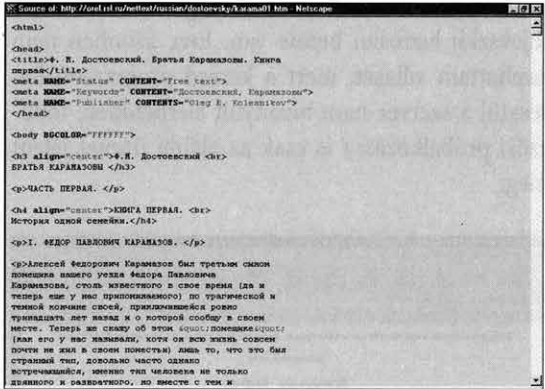

Dosztojevszkij: Karamazov testvérek

A figyelmeztetés – melyben jelzik, hogy „az elektronikus könyvtárban megtalálható valamennyi mű ZIP formátumban van tömörítve” – feleslegesnek bizonyult, a próbák során egyetlen tömörített fájlal sem találkoztam, valószínűleg ez is jövőbeli tervek részét képezi. A fájlok egyszerű HTML formátumúak voltak, szövegdigitalizálási szabvány használatának nyomát sem láttam. Ugyanígy jártam a PDF-ként jelzett fájlokkal, melyek sima GIF-ként jelentek meg.

Nehéz megállapítani, hogy a digitalizált dokumentumok mögött adatbázis rekordok vannak-e vagy csak sima fastruktúrára épülő weboldalak (szerzői betűrend > szerző >> művek). Mivel azonban a keresőfelületek felépítése rekordszerkezetre utal, feltételezhető, hogy a digitalizált művek a későbbi-

ek folyamán egyetlen adatbázisba lesznek betöltve, amely strukturáltabban képes biztosítani a visszakeresést.

[View Source](#)

A feldolgozott dokumentumok mögött általában feltűntették a forrás könyvtárat is, bár bevallom, némelyik név eléggé kitalálnak tűnt, mintha csak valamilyen fedőnév lenne. Sajnos azonban – helyismeret híján – ezt bizonyítani nem tudom, így csak feltételezés marad.

Forrásként szerepelnek például az alábbiak:

- ❖ Makszim Moskov Könyvtár
- ❖ Orosz nyelvű pszichológia
- ❖ Régi tó – a japán kultúra területe
- ❖ Borisz Berdicsevszkij számítógépes szakkönyvtára
- ❖ Zenei könyvtár
- ❖ Világirodalmi könyvtár
- ❖ Orosz klasszikus költők könyvtára
- ❖ OREL könyvtár
- ❖ Kolesznyikov elektronikus könyvtár
- ❖ Orosz nyelvű filozófia
- ❖ Ókori történelem
- ❖ stb.

Az OREL bemutatja

Ez a terület ajánló szerepkört tölt be, itt vannak felsorolva azok a művek, melyeket eddig a projekt keretén belül feldolgoztak.

1999-ben	6 db
2000-ben	18 db
2001-ben	8 db

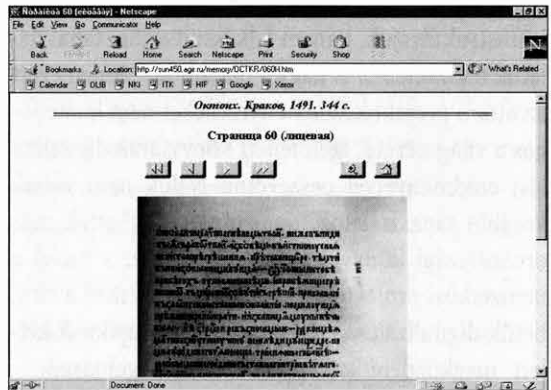
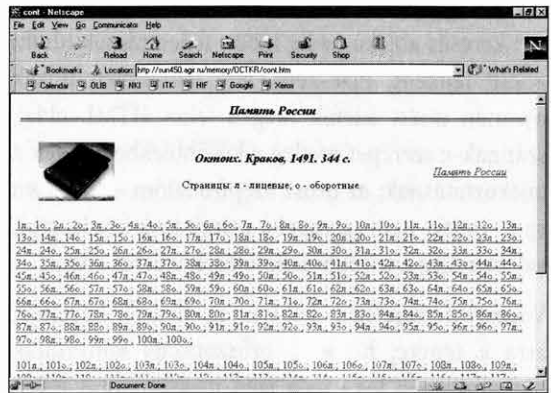
dokumentum került ide, pontosabban ennyit terveztek, mivel a linkek között – elvéve ugyan – de előfordul olyan is, amelyik nem működik.

Közös projektek

Az oldal utolsó területén közös projektek kerülnek bemutatásra:

- 🕒 Oroszország emlékei
- 🕒 Találkozás a határon (jelenleg még nem működik)
- 🕒 Emlékmű (jelenleg még nem működik)
- 🕒 Képzési projekt

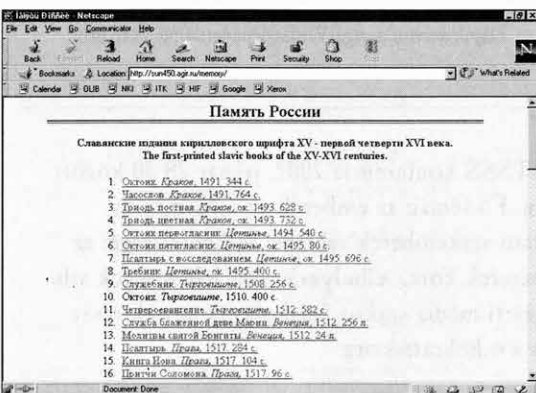
A négy említett projektből tehát kettőhöz még nem lehet hozzáférni, a képzési projekt csak egy egyszerű szöveget takar. Az egyetlen valóban bámulatra méltó kezdeményezés az „Oroszország emlékei”, melynél gyönyörű XV–XVI. századi kiadványok elektronikus változatait tekinthetjük meg.

Oroszország emlékei

Összegzés

Az Orosz Állami Könyvtár digitális könyvtári projektjének vizsgálata során maradtak nyitott kérdések bennem, melyekre nem kaptam választ sem az OREL-ről szóló dokumentumok, sem pedig az oldalak vizsgálata során. Kérdéseimre (pl. melyek a projekt paraméterei, mikor kezdődött, meddig tart, milyen erőforrásokkal rendelkezik (financiális, human, stb.); kapcsolódik-e a TACIS programhoz, vagy attól független; van-e adatbázis ezek mögött az elektronikus szövegek mögött, vagy csak HTML oldalak szövevénye az egész – valószínűnek tartom, hogy a könyvtár által bevezetett ALEPH rendszernek köze lesz ezekhez oldalakhoz, bár az ALEPH OPAC felületét sehol sem látom, az össze-

tett keresés ablaka pedig külön fejlesztésnek tűnik; a ZIP fájlként, PDF-ként, stb. feltüntetett linkek nyomán miért jelenik meg a teljes HTML oldal, szánnak-e szerepet esetleg a későbbiekben ennek a tájékoztatásnak; az orosz szépirodalom – bár jelen van – miért nem szerepel a prioritások között stb.) valószínűleg a további fejlesztések választ adnak.

Végezetül szeretném felhívni az olvasók figyelmét arra a tényre, hogy az oroszországi könyvtárak digitalizáltsági foka még igen messze van a fejlett országokban tapasztalható színvonalától. Nemcsak infrastruktúrájuk, hanem felkészültségük, tapasztalatuk tekintetében is nagy a lemaradás, éppen ezért az ottani projekt kezdeményezéseket nem lenne jogos a világméretű, igen fejlett könyvtárak digitalizálási eredményeivel összevetni. Náluk nem voltak korábbi tapasztalatok, nem támaszkodhattak más oroszországi könyvtárak eredményeire, s mivel a nemzetközi projektekre sem igazán jellemző a cirill betűk digitalizálása, sok mindennel maguknak kellett megküzdeniük. Éppen ezért megoldásaik – noha megpróbálták követni a nemzetközi irányvonalakat – időnként kissé egyedinek, mondhatnánk „amatőrnek” tűnnek.

A botladozások ellenére mégis úgy gondolom, dicséretre méltó az a törekvés és elszántság, mellyel követni próbálják a jelentős előnnyel rendelkező külföldi társintézményeket. Az elemzés során is kiderült, hogy a terveik közül még nem minden valósult meg, bőven akad még tennivalójuk. Az OREL

projekt résztvevői azonban nem adják fel, munkájukat olyan küldetesként fogják fel, melynek eredményeként lehetőséget adnak arra, hogy az internet gyakori használatának következtében ne csökkenjen tovább a hazája nyelvén gondolkodó és olvasó emberek száma. Ez pedig – úgy gondolom – mindegyik digitális nemzeti könyvtár alapvető küldetése.

Jegyzetek

1. TACIS – az Európai Unió programja: technikai segítségnyújtás 12 volt szovjet tagállam számára.
2. Az alábbi források ismertetik a TACIS programot, illetve annak Oroszországot érintő részét:
Digital library initiatives across Europe / David Raitt. - In: Computers and libraries, 20. Vol. 10. No. (2000. nov./dec.) pp. 26-34.
<http://www.infoday.com/cilmag/nov00/raitt.htm>

The Tacis Russian State Library Information Project
<http://www.britishcouncil.ru/work/wotrslip.htm>

Guy, Frederick Robin: „East West co-operation in Europe: the role of the National Library of Scotland in helping to create a modern information system for the Russian State Library, Moscow”
<http://www.ala.org/work/international/intlpprs/guy.html>

Az Orosz Állami Könyvtár honlapja:
<http://www.rsl.ru>, vagy helyette:
http://www.exlibris-usa.com/rsl_showcase.htm

Creating an information system for the Russian State Library. A pilot project challenging IT
<http://www.ifla.org/IV/ifla66/pavers/056-142e.htm>

BOBCATSSS 2002 – A 10. Nemzetközi BOBCATSSS konferencia 2002. január 28-30 között kerül megrendezésre a szlovéniai Portorozsban. Fő témái: az emberek az információs társadalomban, nehézségek, problémák; a tájékoztató szakemberek szerepe, felkészültsége; az információs szakemberek képzésében szükséges ismeretek köre, elhelyezkedési lehetőségek stb. A szervezésben a ljubjanai egyetemisták és a stuttgarti média szakos főiskolások vettek részt. További érdekességek: www.bobcatsss.org
